

NÂMIK KEMÂL HAKKINDA SARAY'A VERİLMİŞ ÜÇ JURNAL

Dr. İhsan SÂFİ

Celal Bayar Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, MANİSA.

ÖZET

Bu makalemizde, Türk edebiyatının yenileşmesinde önemli şahsiyetlerden birisi olan Nâmîk Kemâl hakkında Saray'a verilmiş üç jurnal üzerinde durduk. Böylelikle kültürümüzün ve edebiyatımızın değişme seyrinde önemli bir süreç ve dönemeç olan Tanzimat döneminde eski ve yeni arasındaki çatışmanın bir safhasına, az da olsa resmi kaynaklardan hareketle cevaplar bulmaya, örnekler getirmeğe çalıştık. Kemâl'in, bu mücadelesinde nasıl zorluklar çektiğini, hakkında nasıl faaliyetler yapıldığını, başta Vatan yahut Silistre piyesi olmak üzere devrinde onun eserlerine bazı kesimler tarafından nasıl bakıldığını ortaya koymak istedik. Bir başka deyişle edebiyatımızdaki Nâmîk Kemâl ve Vatan yahut Silistre hadisesine belgelerle katkıda bulunmaya çalıştık.

Çalışmamız gösterdi ki, Nâmîk Kemâl devrinde taraftarlarını etkileyen, muhaliflerini korkutan, onları kendisi aleyhinde tedbirler almaya sevk eden, Türk kültür ve edebiyat hayatının önemli şahsiyetlerinden birisidir. Bunda onun edebî eserlerinin de büyük rolü vardır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı, Jurnalcılık, Tiyatro, Vatan Yahut Silistre.

THREE DENOUNCEMENTS GIVEN TO THE PALACE ABOUT NAMIK KEMAL

ABSTRACT

In this essay, we analyzed three denouncements given to the Palace about Namık Kemal who was one of the most prominent persons in renovation of Turkish literature. We, by referencing official resources, try to find some answers and try to give some examples about a phase of the clash between old and new schools in Tanzimat (Reform) period which was a milestone in our cultural and literary change process. We try to make it clear how Namık Kemal has faced difficulties in his struggle, how some activities carried against him, how his works, primarily Vatan Yahut Silistre drama, perceived by some fractions. In other words, we try to provide Namık Kemal and Vatan Yahut Silistre event in our literature with official documents.

Our works shows us that Namık Kemal was one of the important personalities of Turkish cultural and literary life who influences his supporters and scares his opponents and forces them to take some measures about him. His literary personality has also great role in this.

Keywords: Namık Kemal, Tanzimat (Reform) Period Turkish Literature, Denouncement, Vatan Yahut Silistre.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın: "Osmanlı imparatorluğunun, geçmiş ile üstünkörü ve geçici uzlaştırma teşebbüslerine rağmen, hayatın her sahasında, eskiye zıd bir şekilde gelişen yenileşme hareketine müvazi bir sanat faaliyetidir"(Kaplan 1987: 13) şeklinde tarif ettiği Tanzimat edebiyatının önemli bir özelliği de müntesiplerinin siyasetle iç içe olmalarıdır. Yani -yine Mehmet Kaplan'ın politik ve sosyal fikirler devri olarak gördüğü- bu devrin edebiyatçılarının, Nâmık Kemâl'in deyimıyla "maşuka-i vicdan"ları siyasettir.(Kaplan 1987: 14) Ortak bir özellikleri, iktidara karşı cephe almış olmalarıdır. (Kaplan 1985: 179) Böyle olunca da başları dertten kurtulamamıştır.¹ Başta Şinasi olmak üzere, bilhassa Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl, pek çok kere görevlerinden alınmışlar ve sürgüne gönderilmişlerdir.

Onların bu muhalefet hayatları ve siyasî mücadeleleri yüzünden aleyhlerinde - Saray'a- pek çok jurnal verildiği bilinmekteydi. (Gerek eserleri ve gerekse kendileri hakkında). Fakat bunların elimizde örnekleri bulunmadığı için, mahiyetleri pek bilinmemekteydi. Yani ne diye bunlar şikâyet edilmekteydiler, onlara nasıl bakılmaktaydı, aleyhlerinde ne tür bir kampanya yürütülmüştü gibi. Bunda, arşivlerimizin epey uzun bir müddet atıl vaziyette bırakılmaları ve kullanıma açık ve uygun olmamalarının da büyük etkisi vardı.² Zamanla bu problemler halledilince jurnaller de -diğer birçok belgeler gibi- tek tek yayımlanmaya başlanmıştır.

İşte biz de bu çalışmamızda, Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki araştırmalarımız sırasında bulduğumuz Nâmık Kemâl aleyhinde Saray'a verilmiş üç jurnalı inceleyeceğiz. Böylelikle onun siyasî mücadelesi ve muhalefet hayatının bilinmesine yardımcı olmanın yanı sıra, kültürümüzün -bunun içinde edebiyatın da olduğunu söylemeye gerek yoktur herhalde- değişme seyrinde önemli bir süreç ve dönemeç olan Tanzimat döneminde eski ve yeni arasındaki çatışmanın bir safhasına, resmî kaynaklardan hareketle bazı cevaplar bulmuş, örnekler getirmiş olacağız.³

¹ Onların bu siyasî hayatlarının eserlerine nasıl yansıdığını göstermesi açısından Mehmet Kaplan'ın "Hürriyet Kasidesi" hakkındaki değerlendirmesini de burada vermek istiyoruz. Kaplan, "Kaside" için şunları söylemektedir: "Daha ilk beyitten itibaren karşımıza bir ihtilâlcî tipi çıkıyor: Devrin iktidarına bir prensip nâmına karşı gelen, muhalefet eden, savaştan bir insan... Eski edebiyatın umumiyetle dalkavuk, iktidardakileri methetmekle övünen şâiri yerine, iktidara karşı cephe alan, arkasını saraya değil, halka dayayan ihtilâl adamı geçiyor ve edebiyat artık, beyaz kâğıt üzerinde oynanan sâkin ve eğlenceli bir kelime oyunu olmaktan çıkarak, bir mizacın, bir fikrin, bir hayatın ifadesi oluyor." Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1*, 8. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 1984, s. 40-41.

² Jurnallerin büyük bir kısmının yok edildiğini de unutmamak lâzımdır.

³ Jurnalcilik hakkında ilginç bir bilgi olması bakımından Abdülhak Hâmid Tarhan'ın *Hatıralar*'ından bir parçayı buraya almak istiyoruz. Tarhan, Cemaleddin Efgani'den rivayetle II. Abdülhamid'in kendisine gelen bir jurnale gösterdiği tepkiyi şöyle anlatmaktadır: "Derken bir jurnal getirdiler. Padişah mazbatayı, belki bir daha eline almamak üzere, bırakıp kemal-i ehemmiyetle o jurnalı okudu. Hem de birkaç kere okudu. Okurken elleriyle dudakları titriyordu. Acıdım. Tecellüdle karışık terahhumla o varakparenin ne olduğunu sordum, 'Hiç' dedi, 'ne olacak! Bir Düzen! Yalan bir suikast hazırlığı.' Tahammül edemeyip: 'madem yalandır. İtimat buyurulmamalı', dedim. Cevaben yalanlarını dinlemezsek gerçeklerini de söylemez olurlar buyurulmuştu." Bk. Abdülhak Hâmid Tarhan, *Hatıralar*, Hzl. İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 258-259. Görüldüğü gibi Saray'a doğru yanlış, asıllı asılsız pek çok jurnal gönderilmektedir. Padişah bunların böyle olduğunu bilmesine rağmen, gene de hepsini dikkate alıp gerekli hassasiyeti göstermektedir. Bunun sebebi de eğer yanlışlarına

Bir başka deyişle, yenileşme dönemi edebiyatımızın önemli şahsiyetlerinden biri olan Nâmîk Kemâl ve onun, temsillerinde, seyircilerin duyguları üzerinde büyük bir etki yaparak, âdeta insanları galeyana getirerek onlara sokaklarda nümayişler yaptırtan *Vatan yahut Silistre* adlı tiyatro eseri hakkında Saray'a verilmiş jurnalleri inceleyerek edebiyatımızdaki Nâmîk Kemal ve *Vatan yahut Silistre* hadisesine belgelerle katkıda bulunmuş olacağız.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz bu üç belgeden Yıldız Esas Evrakı, 15-114 numaralı olanı şöyledir:

Ma'rûz-ı kullarıdır

Doksan bir senesinde Midhat ve Kemâl ve sairlerinin Gedik Paşa tiyatrosunda ahaliyi ihtilâle davet için çaldırdıkları (Evlâd-ı vatan) şarkısını bugün Daire-i ser-askeriden çıkarken hassa mızraklı alayın bandosu terennüm ettiği mesmû'-ı çâkerânem olduğundan lede't-tahkik ahali arasında su-i te'siri görüldüğünü anladığımdan hemen ihbâr-ı keyfiyete müsaraat eyledim. Ol babda ve katibe-i ahvâlde ferman veliyyi-ni metim efendimiz hazretlerindir.

Abd-i memlûkleri

İmza

Görüldüğü gibi belgede jurnali veren kişi hassa mızraklı alayının bandosunun "Evlâd-ı vatan" şarkısını çalmasını hemen Saray'a ihbar etmektedir. Bu muhbirliği ise şarkının ahali arasında kötü tesiri görüldüğünü anladığı için yapmaktadır. Zaten Midhat Paşa, Nâmîk Kemâl ve diğerleri de daha önce Gedik Paşa tiyatrosunda bu şarkıyı ahaliyi ihtilâle davet için çaldırtmışlardı.

Belgenin değerlendirmesine devam etmeden önce, durumun daha iyi anlaşılabilmesi için, burada jurnalde geçen "Vatan Şarkısı"nın yer aldığı *Vatan yahut Silistre* piyesi hakkında biraz bilgi vermek istiyoruz:

Nâmîk Kemâl'in, *Vatan yahut Silistre* piyesinin Gedik Paşa tiyatrosundaki ilk temsili, 1 Nisan 1873 gecesi olmuştur.(Akün 1960: 62)

Nâmîk Kemâl'in kendisi de 31 Mart 1873 pazartesi günü *İbret* gazetesinde çıkan "Tiyatro" başlıklı yazısında, *Vatan yahut Silistre*'yi bitirdiğini ve önümüzdeki Salı akşamı sahneye konacağını söylemektedir. (Tanpınar 1992: 226). Bu da bize eserin yazılış tarihini, yazarının ağzından kesin bir bilgi olarak bir daha teyit ettirmektedir.

Mustafa Nihat Özön, eserin 1872-1873 mevsiminde oynanılmak için çok çabuk yazıldığını, bu yüzden gündelik bir gazetenin ilâvesiymiş gibi acele dizilip kitap hâlinde çıkarıldığı için bu çabukluk yüzünden eserde birçok dizme ve düzeltme yanlışları olduğunu söyler. Maarif Nezareti'ne sansür ettirilmemek için de Ebüzziyâ'nın yayınlamakta olduğu *Sirac* gazetesinin bir nüshası olarak bastırılmıştır.(Özön 1972: 5)

ehemmiyet vermezse yani jurnaller nazarı dikkata alınmıyor intibai oluşturursa, doğru jurnallerin de gelmeyeceği endişesine sahip olmasıdır. Burada dikkati çeken diğer bir husus daha vardır ki o da padişahı korkutmak, evhamlandırmak için asılsız jurnallerin Saray'a gönderilebilmesidir. Bunların imzasız olduğu aşikârdır. İşte jurnalcilik bu kadar zararlı bir safhaya gelmiştir.

Eserin ilk temsilinden sonra halk ondan çok etkilenmiş ve coşkun tezahüratlarda bulunmuştur. İkinci temsilde de aynı durum tekrarlanmıştır.

Ahmed Hamdi Tanpınar, *Vatan yahut Silistre*'nin oynanması üzerine yapılan nümayişleri şöyle anlatmaktadır:

"Nâmık Kemal'in bu son gazetecilik faaliyeti, Vatan piyesinin Güllü Agob'un Gedikpaşa'daki tiyatrosunda oynandığı gece, halkın yaptığı büyük ve oldukça mânâlı nümâiş – çünkü yaşasın millet! Yaşasın Kemal! gibi âvâzeler, Allah muradımızı versin gibi, veliaht Murad Efendi lehinde olduğu tahmin edilen tezahürat da karıştıyordu üzerine tevkif ve Magosa'ya nefyedilmesiyle biter." (Tanpınar 1992: 226).

Görüldüğü gibi *Vatan yahut Silistre*, edebiyatımızda, halk üzerinde böyle büyük tesirler yapan⁴ ve ahalinin nümayişler yapmasına sebep olan önemli bir eserdir.⁵

Mehmet Kaplan da Türk edebiyatında "vatan" ve "vatan uğruna fedakârlık" fikrini billûrlaştırarak, devrindeki insanlara ve daha sonra gelen nesillere tesir eden en mühim eserlerden biri olarak tavsif ettiği *Vatan yahut Silistre* için şunları söyler:

"*Vatan yahut Silistre* piyesi, sahne eseri olarak, yapı bakımından tenkit edilebilir, fakat o, Türk toplumunun hayatına tesir eden, onu yaşatan temel kıymetleri, halkın anlayacağı sade bir dille, heyecanlı ve sanatkârane bir üslûpla anlatması bakımından değerli bir eserdir. Nâmık Kemâl devrinden Atatürk'e gelinceye kadar bütün Türk subayları ve aydınları onu okumuş, seyretmiş ve onun tesiri altında kalmışlardır. Nâmık Kemâl, bu eseriyle, özlediği vatanperver insan tipini yetiştirmeye muvaffak olmuştur. Edebî eserin değerini tesiriyle ölçmek gerekirse, yeni Türk edebiyatında *Vatan yahut Silistre* kadar Türk okuyucusuna derin ve sürekli olarak tesir eden pek az eser vardır." (Kaplan 1985: 186, 194).

Halkta bu tarz nümayişler olduğu gibi matbuatta da benzer davranışlar görülmüştür. Bilhassa *İbret* gazetesi, piyesi bahane ederek Hükümet ve Saray'ı kızdıracak mahiyette yazılar kaleme almıştır. Bunun üzerine de sürekli olarak kapatılmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Sultan Abdülaziz'i böyle davranmaya, yani *İbret*'i kapatmaya ve Nâmık Kemâl ile beraber birkaç kişiyi daha sürgüne göndermeye sevk eden sebepler arasında *Vatan yahut Silistre* piyesinin temsilinden sonraki hadiselerin yanı sıra, Sultan V. Murad'ın ve taraftarlarının son zamanlarda dışarıya dahi taşan propagandalarını ve çalışmalarını da sayar. Ve şunları söyler:

⁴ Nâmık Kemâl, eserin beğenilmesine sebep olarak güzel olmasını değil, konusunu gösterir. Fakat bunları söylerken eserin rağbet gördüğünü de kabul eder: "... mazhar olduğu rağbetin mefhareti nefsim'e ta'alluk etmediğindendir. Çünkü oyunun hâsıl ettiği neticeye sebep, suret-i tertîbi değil, mevzûdudur. Tiyatro ma'razında o zamana kadar görülen şeyler, ekseriyet üzere başka milletlerin ahlâk ve âdât ve eşkâl ve tezyînâtiyle setr olunmuş bir takım hissiyât-ı kalbiye ve muâhezât-ı hikemiyyeden ibâret iken, umûmun â'zam-ı te'essürât ve belki maksad-ı hayatı olan vatan muhabbeti, silâh-i Osmanînin en şanlı me'âsirinden bir cihad-ı hamiyet ta'rifâtı arasında enzâra arz-ı cemâl edince, bittabi' tiyatroya sevâbık-ı fâhiremizin bir âyine-i in'ikâsı, fezâil-i milliyemizin bir levha-i temâşâsı nazariyle bakıldı. O cihetle rağbet, ümidlerin bin kat fevkine çıktı." "Celal Mukaddimesi" *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2156, İstanbul 1978, s.348-349.

⁵ Prof. Dr. Ömer Faruk Akün de bunu tarihî değerinde bir hadise olarak görür. Bk. Akün, A.y., s.62.

“Bittabi bütün bu dedikoduların, zaten matbuatın bazı meseleler üzerinde ısrar etmesinden kuşkulanan hükümete aksetmemesi ihtimali yoktu; üstelik Yeni Osmanlılar’ın ve bilhassa Namık Kemal’in, veliaht Murad Efendi ile münasebette bulunduğu muhakkaktı. Binaenaleyh saray, *Vatan* piyesi için yapılan tezahürattan tam istifade etti; *İbret* kapatıldığı gibi, o zamanki matbuatın hoş gitmeyen simaları da evvelâ tevkif edildiler (5 Nisan) ve sonra da bir irade ile (10 Nisan 1873) muhtelif yerlere nefyedildiler.”(Tanpınar 1992: 227)

Burada altını çizerek söyleyelim ki, Nâmık Kemâl bu piyesi yazdığı için sürülmemiştir. Nasıl onlar bazı fikirlerini söylemek ve halka yaymak için bu eseri bahane etmişlerse, Sultan Abdülaziz de onların daha önceki davranışlarına, muhalefetlerine ve Sultan V. Murad’ı tahta geçirme faaliyetlerine karşılık bu eseri ve yapılan nümayişleri bahane etmiş ve onları sürmüştür. Tabiri caizse bardağı taşıran son damla, halkın yaptığı bu taşkınlık olmuştur. Çünkü sürülmelerinden sonra da piyes birçok kereler oynanmaya devam etmiştir. Hatta Sultan Abdülaziz’in huzurunda da iki kere temsil edilmiştir.⁶ Demek ki mesele eserin kendisi değildir. Eser bahane edilerek yapılmak istenenler ve önceki faaliyetlerdir. Halkın yaptığı taşkınlık, Saray’ın eline, muhaliflere karşı bir operasyon yapmak için böyle büyük bir koz vermiştir.⁷

Bu bilgileri verdikten sonra, tekrar jumale dönecek olursak, belgede jurnalci: “91 senesinde Midhat Paşa, Nâmık Kemâl ve arkadaşlarının Gedik Paşa tiyatrosunda çaldırdıkları” demektedir. Yukarıda da gösterdiğimiz gibi eserin, tarihî hadise sayılabilecek ilk temsili bu tarihte değil, 3 Safer 1290 hicrî, 22 Mart 1289 Rumî, 1 Nisan 1873 miladî tarihinde olmuştur. Burada jurnalci temsil tarihini yanlış hatırlamaktadır. Temsilden sonra Nâmık Kemâl de Magosa’ya sürgüne gönderilmiş ve burada 38 ay kalmıştır. İstanbul’a dönüşü ise 1291 senesinde değil, 15 Cemaziyülevvel 1293 hicrî, 26 Mayıs 1292 Rumî, 7 Haziran 1876 miladî tarihinde olmuştur. (Uçman 1988: 223). O zaman jurnalci eğer burada tarihi yanlış hatırlamıyorsa, bir seçenek daha kalmaktadır. O

⁶ Ebuzziya, Süleyman Nazif’e yazdığı bir mektupta eserin ilk sahneye konulmasından sonra da Sultan Abdülaziz’in huzurunda dâhil olmak üzere birçok defalar oynandığını söyler: “Silistre oyunu tiyatro sanatına ait havas ve mezayadan isterse bin defa hariç, yüz bin fersah bait bulunsun; fakat tasvir-i necdet ve recüliyetten olan secayayı ve hususa milletin hissiyat-i vatanperveranesini tercüme eden o eser, mevki-i temaşaya konduğu o geceden itibaren iki ay zarfında kırk yedi defa tekrar olunmuş ve İstanbul’dan ib’adımızdan sonra Sultan Abdülaziz bile bir iki kere huzurunda icra ettirdiği gibi İzmir’de, Selanik’te ta Sultan Murat’ın cülusuna kadar üç sene zarfında belki beş yüz kere oynanmış ve üç aydan ibaret olan ahd-i Murat Hani’de ise iki üç günde bir defa Koru ve Bağlarbaşı ve haftada lâakal üç gece Gedikpaşa ve Konkordiya Tiyatrolarında icra edilmiş...” Bk. Mustafa Nihat Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s.209.

⁷ Nitekim Ahmet Midhat Efendi de vapurda kendilerine “Veliaht Murat Efendi’ye yakınlıkları dolayısıyla başlarına bu işin geldiğinin” söylendiğini anlatmaktadır. Bu bilginin alındığı kaynak için bk. Önder Göçgün, *Namık Kemal’in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.XXVIII. Ebuzziya Tevfik de aynı şeyi söyler: “Yeni Osmanlılar tarihinin 1290 (1873) olayları ile yani Kıbrıs, Akkâ ve Rodos’a sürülmüş olanlarla bir münasebeti vardır. Çünkü bu sürgüne gönderme, sırf Şehzade Murad Efendi için yapılmıştı.” Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, C.3., Kervan Yayınları, İstanbul 1974, s.229.

da şudur: Nâmık Kemâl ve arkadaşları, 91 senesinde eserin kendisini oynatmaya değil de sadece içindeki marşları halkı ihtilâle teşvik için çaldırmaya devam etmişlerdir.

Jurnalcinin halkı ihtilâle davet için yazıldığını söylediği ve ahali üzerinde kötü tesir ettiğini gördüğü için ihbar ettiği *Vatan yahut Silistre*'nin 4. faslındaki vatan şarkısı şöyledir:

İşte adû karşıda hâzır silâh
Arş yiğitler vatan imdâdına
Arş ileri, arş bizimdir felâh
Arş yiğitler vatan imdâdına

Cümlemizin vâlidemizdir vatan
Herkesi lütfuyla odur besleyen
Bastı adû göğsüne biz sağ iken
Arş yiğitler vatan imdâdına

Şân-ı vatan, hıfz-ı bilâd ü ibâd
Etmededir süngünüze istinâd
Milleti eyler misiniz nâmurad
Arş yiğitler vatan imdâdına

Rehberimiz gayret-i merdânedir
Her taşımız bir nice cânedir
Câne değil meyl bugün şânedir
Arş yiğitler vatan imdâdına

Yâre nişandır tenine erlerin
Mevt ise son rütbesidir askerin
Altı da bir üstü de birdir yerin
Arş yiğitler vatan imdâdına

(Ertel 1957: 173-174)

Burada Nâmık Kemâl'in, "Milleti eyler misiniz nâmurad" mısraında kullandığı "murad" kelimesi ile Sultan V. Murad'ı kastettiği açıktır.⁸ Gerek Nâmık Kemâl ve

⁸ Burada Nâmık Kemâl'in Sultan V. Murad ile olan ilişkisi hakkında bilgi vermek istemiyoruz. Kaynaklarda bununla ilgili bolca malzeme vardır. Bahusus Ebuizzîyâ Tevfik'in *Yeni Osmanlılar Tarihi*'nde. Sadece yeni ve farklı bir bilgi olması bakımından Atina'da bulunan Hüseyin Vasfi Paşa'nın Şehzade Murad'a yazdığı mektuptan Nâmık Kemâl'le ilgili olan kısmı vermek istiyoruz. Paşa, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı 138-13 numarada kayıtlı bulunan mektubunda Nâmık Kemâl'i Şehzade Murad'a şöyle şikâyet etmektedir: (...) *Bu abd-i ahkarları hâk-i pâ-yi merâhim-ihtivâ-yı necâbetlerine yüz sürmek şerefinden mahrûmiyetim*

gerekse diğerleri birçok kereler bu yola başvurmuşlardır.⁹ O dönemin insanları da “murad” denince, Sultan V. Murad’ı anlamaktaydılar. Yapılan nümayişler de bunu doğrulamaktadır. Eğer burada Sultan V. Murad kastedilmemiş olsaydı piyesten sonra, “Yaşasın vatan!”, “Yaşasın millet!”, “Yaşasın Nâmık Kemâl!” nidalarının yanında “Allah bizlerin muradını versin, biz muradımızı isteriz!” çeşidinden bağırışlar da olmazdı. (Ebüzziya Tefvik 1973: 489).

Jurnalci de “Evlâd-ı vatan” şarkısında Nâmık Kemâl’in Sultan Abdülaziz aleyhinde ve Sultan V. Murad lehinde, “Arş yiğitler vatan imdâdına”, yani “Milleti Sultan V. Murad’sız bırakmayın, vatanın imdadına koşun, onu padişah yapın!” diyerek halkı ihtilâle teşvik ettiği ve mezkûr eserin bu niyetle çalındığı manasını çıkarmış olmalı ki, onu Saray’a jumallemiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz ve Nâmık Kemâl aleyhinde Saray’a verildiğini anadığımız Yıldız Esas Evrakı 15-43 numaralı ikinci jurnal şöyledir:

İttihat cem’iyyet-i fesâdiyyesinin efkâr-ı umûmiyyeyi tesmîm maksadıyla neşrettikleri evrâk-ı muzırta münderecatından kısm-ı küllisi mücâzât-ı İllâhiyyeye dücâr olan eski hainlerin âsârından muktebes olduğuna şüphe edilemez. Ahâli-i sâdikayı Hamedân-ı Osmaniye aleyhine sevk ve tahrik için ittihaz olunan harekât-ı

*cihâtiyle Avrupa’da iken (K) Bey bendeleri vasıtasıyla o zat her şeyi efendime arz etmekten başka bir buçuk senedir Avrupa’dan İstanbul’a avdet edeli yazdığım şeylere sair Avrupa’dan avdet eden mürtedler gibi idâre-i sabıka korkusundan kaçmış olduğu beyan ile cevap bile vermeğe cesaret edemiyor. Hoş bunların çene haffaflığı gibi gevezeliğinden, adam aldatmaktan, kendiyi işgüzar gösterip külâh kapmaktan gayri bir şeye yaramadıkları tecrüb-i adîmle müsbettir. Bunlar beni aldattı, işi uzattı, vakti geçirdi, boşboğazlık etti, en nihayet hakikat-i hâle utlâ’-ı tâm hâsıl etmek için emin olduğum zevât vasıtasıyla bizzat efendime doğrudan doğruya müracaata mecbur idi. Çünkü bilmiyorum ki nazar-ı rahîmâneleri ve teveccüh-i celilü’l-kadrleri hakk-ı ehakk-ı bendegânemde şimdi ne merkezdedir ve kullarını da sair mürtedler gibi mi bilirsiniz? Şayet ol-dum ise hilâf-ı vaki olduğu ve dört büyük muhataraya göğüs gererek idare-i sabıka pençesinden halas olduğum ve hâlâ vatanımdan ve hâlimden mehcûriyetim şahid-i kâfidir. (...) Şayed iltifatnâme-i emr-alâmeleri gönderilir ümidiyle leffen olan zarf derûnuna emirnameleri konulduğu hâlde gelip Atina’da kulunuz eline vasil olur veyahud Kemâl Bey’e emir buyurulur ise, mahall-i ikametimi bildiğinden haber verebilir. Azad kabul etmez köleleri ki Atina’da mukim Hüseyin Vasfî. Görüldüğü gibi Nâmık Kemâl, Sultan V. Murad’ın adamları ile haberleşmesini sağlayacak kadar ona yakın birisidir. Avrupa’da iken de her şeyi Şehzade Murad’a bildirmektedir. Bu da gösteriyor ki Nâmık Kemal, Şehzade Murad’ın sadık, güvenilir ve en yakınındaki adamlarından birisidir. Hüseyin Vasfî’nin adresinin onda olması idarî tarzda başka görevleri olduğunu da göstermektedir. Nâmık Kemâl’in Sultan V. Murad’la olan ilişkisine sebep olarak Mehmet Kaplan, onun ülkenin iyi bir padişahla düzeltilebileceğine olan inancını gösterir. V. Murad, hürriyet fikirleri taşıdığından da bütün ümidini ona bağlamıştır. İşte bu yüzden Nâmık Kemâl Sultan V. Murad’la bu tarz bir ilişki kurmuştur. Bk. Mehmet Kaplan, *Nâmık Kemal, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No:378, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948, s.87.*

⁹ Meselâ Ebüzziya Tefvik bununla ilgili şunları söyler: “Yeni Osmanlıların maksadları ve Meşrutiyet’le meşveret usûlünün memleketimizde ilân ve uygulanmasını sağlamak için yapılan teşebbüslerde ve yayınlarda hep Murad Efendi beliriyordu.” Ebüzziya Tefvik, age., s.230. Mehmet Kaplan da şunları söyler: Muhtelif yazılarında sezdirmeyecek bir kelime oyunu ile, sık sık ‘Milletin Murâd’ı Âtisinden’ bahsediyordu.” Kaplan, *Nâmık Kemal: Hayatı, Eserleri*, age., s.87.

ihânetkârânenin esasî yirmi sene mukaddem kurulmuş ve edebiyat namıyla neşr olunan makalât-ı hâinânenin tesiriyle bu günkü dereceye gelmiştir. Ma'ârif-i umûmiyye Nezâret-i celîlesi bundan on sene mukaddem bu gün devam edegeldiği takayyüdât-ı mükemmeleyle riayet etmiş ve matbuatı bir dikkat ve ihtimam içinde bulundurmuş olaydı gençlerin veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz padişahımız efendimize ve hükümet-i seniyye-i Osmanîyelerine düşman nazarıyla bakmalarına ihtimâl verilemezdi. Hilâfet-i mu'azzama-i İslâmiyye aleyhinde zebân-dırâzlık eden canilerin laklakiyât-ı mecnûnâneleri, Dersaadet'te neşrolunmuş, fezâil-i İslâmiyye perdesi altında gizlenmiş olan neşriyât-ı muzırna kadar gençlerin fikrini ihlâl edemez. Ermeni kitapçıların gerek maksad-ı hâinânelerini tervîc ve gerekse menâfi-i şahsiyyelerini te'min için erbâb-ı fesâda zahîr oldukları gün gibi aşikârdır. Hatta Avrupa'dan gelen kütüb-i muzırnanın dahi bu hainlerin vasıtasıyla intişar etmekte olduğuna kaniim.

Bâb-ı âli civarında bulunan kütüphaneleri dolaşıp yeni ve eski neşriyat hakkında tahkikatta bulunmağî zât-ı akdes-i hilâfet-penâhiye hizmet maksadıyla itiyat etmişimdir. Geçenlerde Arakel Efendinin dükkânına gümüştim. Edebiyata dair mütalâaya şayan bir eser var mıdır diye sordum 'Hadîkatü'l-üdebâ' namıyla bir kitap verdi münderecatına göz gezdirdim. Kemal'in en müheyyic âsârından mürekkebe olduğunu anladım. 'Ahlâk-ı İslâmiyye' serlevhasıyla başlayan makalenin münderecatı, hilâfet, biat, itaat hakkında o kadar heyecanlı ve muzır ibaratı câmidir ki eskâr-ı İslâmiyye'yi zehirlemek için Murâd haininin neşriyât-ı mecnûnânesi bunun yanında ehven kalır. Zahiren Cihâr-yâr-i güzîn hazerâtının menâkıb-ı celîlesini tasvirten ibaret olan bu makalede halkın halifeye itaati, halifenin halka itaatıyla meşruttur deniliyor. Hâlbuki maksad-ı esâsî İslâmiyet'in cumhuriyete tabi olduğunu ve hilâfetin hanedana intikali şer'an caiz olmadığını neşr ve ilândır. Ma'ârif Nezâret-i celîlesinin bu eseri tab' ettirmekte iğmaz-ı ayn etmiş olması şâyân-ı hayrettir.

Eserin son sahifesini Kemal haininin hürriyet hakkında neşredip her lisanla tercüme olunan meşhur Rüya'sının baş tarafı teşkil ediyor.

'Hadîkatül-üdebâ'nın' Arakel Efendiden mübaya'a ettiğim ikinci nüshasını hasbe's-sadaka takdime cür'et eder ve ma'rûzâtım şâyân-ı dikkat görüldüğü takdirde atabe-i ulyâ-yı hilâfet-penâhiye arz buyurulmasını istirham ederim.

Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne muallimlerinden

Binbaşı

Bende

Fâzıl

1310

Bu jurnal, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne (Harp okulu) muallimlerinden Binbaşı Fazıl vermiştir. Ve jurnalinde, sadık ahaliyi Osmanlı hanedanı aleyhine sevk ve tahrik için yapılan "ihânetkârâne" hareketlerin bugünkü dereceye gelmelerine sebep olarak edebiyatçıların yirmi seneden beri yazdıkları "hainâne" yazıları göstermektedir. Matbuatta uygulanan baskıyı da savunarak eğer Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi (Bugünkü Millî Eğitim Bakanlığı) bundan on sene önce, bugünkü gibi dikkatli davranmış olsaydı, gençlerin padişaha ve hükûmete düşman olmayacaklarını söylemektedir.

Binbaşı Fâzıl, jurnalinde, ayrıca Ermeni kitapçılardan da bahseder. Onların bu işteki rollerine, yani halkı padişah ve hükûmete düşman etmelerine dikkatleri çeker. Edebiyatçıların arkasında bu kitapçıların olduklarını söyler. Bunlar, gerek hainliklerinden gerekse şahsî menfaatlerinden dolayı bu işleri yapmaktadırlar. Jurnalı veren muallim, Avrupa'dan gelen zararlı kitapların Ermeni kitapçılar tarafından yayıldığına inanmaktadır.

Binbaşı Fâzıl, bu yorumları yaptıktan sonra asıl mevzua geçer: Babiâli civarında dolaşıp yeni ve eski neşriyat hakkında tahkikatta bulunmayı padişaha hizmet maksadıyla alışkanlık hâline getirmiştir. Bu kabilden olarak Arakel efendinin dükkânına gittiğini ve burada Nâmık Kemâl'in en heyecanlı ve ateşli makalelerinden seçilerek hazırlanmış bir eserini gördüğünü söyler. İsmi, *Hadikatü'l-üdebâ* dir. Bu eseri Saray'a jurnaller. Buna sebep olarak da eserde bulunan "Ahlâk-ı İslâmiyye" başlıklı makalenin hilâfet, biat, itaat hakkında heyecanlı ve zararlı ibareleri taşımamasını gösterir. Bu makale, dört halifenin menkıbelerini tasvirten ibaret görünse bile esas maksadı, İslâmiyet'in cumhuriyete tabi olduğunu ve hilâfetin hanedana intikalinin dinen caiz olmadığını neşir ve ilân etmektir.

Binbaşı Fâzıl Maarif Nezaretî'nin bu eserin yayınlanmasına göz yummasına hayret ettiğini söyleyerek bakanlığı, bir nevi şikâyet de etmektedir.

Jurnalın değerlendirilmesine devam etmeden önce Nâmık Kemâl'in gazeteciliği hakkında burada biraz bilgi vermek istiyoruz:

Memleketimizde gazetelerin yayımlanmaya başlanması, edebiyatımızda yeni bir tür diyebileceğimiz makale tarzının da ortaya çıkışına sebep olmuştur. Bu devir edebiyatçılarının birçoğu siyasetle iç içe olduklarından, anılan yeni türü kendileri için bulunmaz bir nimet ve fırsat bildiler ve kullandılar. Yazdıkları yazıları, yani makalelerini, yani düşüncelerini, kısa bir sürede, hemen ertesi gün, kitapla ulaşamayacakları kadar büyük bir halk kitlesine erişirme gibi bir imkâna sahip oldular.¹⁰

Nâmık Kemâl'in de uzun bir süre gazeteciliği olmuştur. *Tasvir-i efkâr*'da Şinâsi'nin yanında başlayan gazeteciliği, kaçmak zorunda kaldığı Avrupa'da *Muhbir* ve *Hürriyet*'le devam etmiş; yurda döndüğünde ise bir ara *İstikbal* adında bir gazete çıkarmak istemiş, fakat izin alamayınca da mizah gazetesi olan *İbret*'i kiralamak zorunda kalmıştı. Bu gazetenin başmuharrirliğini yapar. Nâmık Kemâl bu sıralar Yeni Osmanlılar adlı gizli cemiyetin de üyesidir.

Gazetenin çıkmaya başlamasından dört ay sonra *Tasvir-i efkâr*'a katılmıştır. Burada iki buçuk yıl kadar Şinâsi ile beraber çalışır. Şinâsi'nin Paris'e kaçması üzerine ise gazete ona kalır.¹¹ Nâmık Kemâl'in *Tasvir-i efkâr*'da, siyasî yönü yavaş yavaş görülmeye başlar. Gazete zamanla siyasî bir mahiyet kazanır. Tepebaşı gazinolarında söylenen Türk aleyhtarı Rumca şarkılara dair yazdığı şiddetli yazılar hükûmet ile arasında ilk gerginliğe sebep olur ve uyarılır. *Tasvir* matbaası bu cemiyete mensup yeni

¹⁰ Tanpınar'ın Nâmık Kemal'in gazeteciliği için söyledikleri, edebiyatçıların gazeteye ve makale yazarlığına nasıl baktıklarını göstermesi açısından da dikkate değer: "Nâmık Kemal ise her yazdığı şeyi neşretmekten mütelevviz olan insandı. O gazeteci ve efkârı umumiye adamı olarak doğmuştu. Her sabah bir gece evvel yazdığını ellerde ve düşüncelerle görmekten hoşlanıyordu." Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. bs., Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982, s.347.

¹¹ Burada vermekte olduğumuz bilgilerde faydalandığımız kaynak için bk. Akün A.y.

fikirli gençlerin buluşma yeri olur. Burada yazdığı bazı yazılar yüzünden gazete kapatılır. İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendiğinden Erzurum vali muavinliğine tayin edilir. Fakat bu vazifeyi kabul etmeyen yazar, Avrupa'ya kaçar.

Kemâl Bey'in *Hürriyet* gazetesindeki döneminde ise, Babiâli'ye karşı açıktan açığa ve şiddetli bir siyasî mücadeleye atıldığını görüyoruz. Meşrutiyeti savunur, idarî ve içtimaî kurumlardaki bozukluklara değinir ve bunların düzeltilmesi için çareler gösterir.

İbret'teki gazetecilik dönemi ise onun en geniş faaliyet gösterdiği dönemidir. En olgun ve parlak makalelerini burada neşreder. Gazetenin her nüshası halk arasında yeni bir mesele ile geniş yankılar uyandırır. Midhat Paşanın Bağdat valiliğinden istifası hakkında çıkarılan dedikodulara karşı kaleme aldığı "Garaz marazdır" adlı makalesi yüzünden, gazete çıkışından 27 gün sonra 4 ay müddet ile kapatılır. Namık Kemal, Gelibolu mutasarrıflığına tayin olunur.¹² Buradan yeniden çıkmasına izin verilen *İbret*'e B.M. rumuzu ile *Hadika* gazetesine de N.K. kısaltması ile makaleler gönderir.

İşte burada iken jurnalimizin bahsettiği "Ahlâk-ı İslâmiyye" adlı yazı ilk defa olarak *İbret*'in 66. numarasında 6 Şevval 1289 hicrî, 25 Teşrinisani 1288 Rumî, 7 Aralık 1872 milâdî tarihinde B.(aş) M.(uharrir) rumuzu ile neşredilmiştir. Devamı ise 9 Aralıkta çıkmıştır.(Aydoğdu. 2005: 318) Görüldüğü gibi jurnalın tarihi, yayımlanma tarihinden yaklaşık yirmi bir sene sonra olmasına rağmen, yazı hâlâ şikâyet edilebilecek şekilde zararlı görülebilmektedir. Yayımlandığı dönemde de aynı veya benzer tepkileri uyandırdığı ve gördüğünü ise söylemeye gerek yoktur.

Jurnalci, bir binbaşı olmasına rağmen jurnal verebilmektedir.¹³ Bugün vatan şairi diye şöhret-şiar olmuş Nâmık Kemâl'i vatan haini olarak görebilmektedir. Ona göre

¹² Kaynaklarda hep Nâmık Kemâl'in Mahmud Nedim Paşa tarafından Gelibolu'ya sürüldüğü yazılıdır. Hatta bu son zamanlara kadar da böyledir. Meselâ; Önder Göçgün, 1999 yılında tekrar bastırıldığı ve bizim de yazımızda kaynak olarak kullandığımız kitabında şöyle demektedir: "Sadrazam Mahmut Nedim Paşa; Namık Kemal başta olmak üzere, *İbret* gazetesi mensuplarını İstanbul'dan uzaklaştırmak istedi. Bu maksatla Kemal Bey, Gelibolu Mutasarrıflığına tayin edildi. Ancak Mahmut Nedim Paşanın azli üzerine şairimiz de Gelibolu'ya gitme işini geciktirmeye ve o arada Diyojen gazetesinde, O'nun aleyhinde mizahî yazılar neşretmeye başladı." (s.XXVI-XXVII) Bu, Ebüzziya'dan beri tekrarlanan gelen bir bilgi hatasıdır. Hâlbuki biraz düşünülecek olunursa, Mahmud Nedim Paşanın azledilmesinden sonra yerine Midhat Paşanın geçtiği akla gelecek ve sürgüne gönderilme sebebinin de sakıt olduğu anlaşılacaktır. Nitekim devamlı deniliyor ki: "Yeni Sadrazam ve dostu olan Midhat Paşanın telkin ve tavsiyesi ile Gelibolu'ya gitmeye karar vererek, 26 Eylül 1872 tarihinde yola çıktı. (s. XXVII) (Bu bilgi, Önder Göçgün'den alınmakla onun olduğu sanılmasın. Bütün kaynaklarda aynı şekildedir. Önder Göçgün de kendi bilgisiymiş gibi dipnotsuz olarak vermektedir. Çünkü bunda şüphe yoktur. Dipnot göstermeye de gerek yoktur. Biz son kaynak olduğu için onu tercih ettik. Yoksa başka bir maksadımız olduğu zannedilmesin). Hem yakın dostu deniyor, hem de onun telkin ve tavsiyesi deniyor. Sadrazam artık Nâmık Kemâl'in yakın dostu Midhat Paşadır. Eğer Mahmud Nedim Paşa sürgüne gönderme kararı almış olsaydı Midhat Paşa bunu bozardı. Buradan Midhat Paşanın kendisinin Nâmık Kemâl'i Gelibolu'ya sürdüğü ortaya çıkmaktadır. Nitekim Saray'a yazdığı tezkire de bunu göstermektedir. Ziyad Ebüzziya, bunun yanlış olduğunu 1974 yılında, belgelerle göstermiştir. Bk. *Yeni Osmanlılar Tarihi*, C.3., s.405-469.

¹³ Jurnalcilik o kadar yaygınlaşmıştır ki Saray'a jurnal vermeyen yok gibidir. Zaten Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra jurnallerin büyük bir kısmının yok edilmesi de bu yüzdendir. Çünkü onları yakanların Sultan II. Abdülhamid'e jurnalcilik yaptıkları anlaşılacaktır ve verdikleri jurnallerin mahiyetleri de ortaya çıkacaktır. Bunun ise yeni konularına pek uygun olacağı söylenemez.

Nâmîk Kemâl ahaliyi Osmanlı hanedanı aleyhine sevk ve tahrik etmektedir. Nâmîk Kemâl'in ve diğer edebiyatçıların yazdıkları "makalât-ı hâinâne" yüzünden padişaha ve Osmanlı hükûmetine düşman nazarıyla bakılmaya başlanmıştır.

Binbaşı Fâzıl, Nâmîk Kemâl'in izlediği metodun ise şu olduğunu söyler: İslâm faziletlerini anlatma perdesi altında padişah ve yönetimi tenkit etmek, onların başarısız olduklarını söylemek, sultandan bir nevi eski dönemlerdeki gibi hükümdarlık yapmasını istemek yahut başarılı hükümdarları halka göstererek asıl hükümdarlar böyle olur, şimdiki hükümdar değildir diyerek muzır neşriyat yapmak ve milletin, bahusus gençlerin fikrini bozmak. "Ahlâk-ı İslâmiyye" adlı makalede de aynı metot takip edilmektedir. Zahiren dört halifenin menkıbeleri anlatılıyor gibi görünse de cumhuriyet fikri ve hilâfet karşılığı işlenmektedir. Halkın halifeye itaati, halifenin de halka itaati şartına bağlıdır. Hilâfetin Osmanlı hanedanına intikali de dinen caiz değildir. Böyle bir şart yoktur. Hanedan dışından kişiler de halife olabilirler, denmektedir.

Bu söylenenlerin daha iyi anlaşılabilmesi için, jumallenen yazının birkaç yerini buraya almak istiyoruz:

"Halife oldu, en evvel halkın kendine itaati kendinin halka itaatiyle meşrû olduğunu ilân ile mahsûd-ı cihan olan öyle bir mesnedde bekasını umumun iradesine bıraktı." (s. 310).

"Zaman-ı vefatında İslâm'ı teşettütten vikaye için bir halef tayininin lüzumunu içtihat eyledi. Bu kadar evlâdı, akrabası var iken hariçten Faruk-ı a'zam hazretlerini ihtiyâr etti ve ihtiyârını da ibâdullahın hâiz olduğu hakk-ı biate riâyeten ihtar ve tavsiye derecesinden ileri götürmedi." (s. 310).

"Hazret-i Sıddîk'in vasiyeti ve hiçbir ferd müstesna olmamak üzere umum İslâm'ın biat ve mütavaatıyla makam-ı hilafete geldi." (s. 311).

"İçlerinde biri 'Ya Emire'l-müminîn! Abdullah gibi efâzıl-ı nâstan bir veled-i reşîdin var, senden sonra hilafeti ona havale buyur. Cümlemiz tav' u rıza ile biat edelim' diyecek oldu. 'Kâtelekellâh, senin bu sözden maksûdun rıza-yı ilâhî değildir. Ve hiç zevcesinin talakına muktedir olamayan âdemi umûr-ı müslimîne nasıl tevkîl edebilirim. Âl ü evlad-ı Ömer'in hiç hilâfete ihtiyacı yoktur. Hilâfet hayır idiye ona eriştik, şer idi ise bizden mündefi' oldu. Ömer'e hilâfetten terettüb edecek mesuliyet kendine bizden mündefi' oldu. Ömer'e hilafetten terettüb edecek mesuliyet kendine de âline kifayet eder' yollu bir itâbdan başka cevap alamadı. Hakikat-i halde dahi nehy-i anî'l-münker için bir ciğer-pâresini hadd-i şer'î altında itlâf eden öyle bir halife-i âdilden ve âl ü aşâirini eşrâf-ı müslimîne tercih etmek zellesi nasıl sadır olabilsin." (s. 312).

"Muaviye-i sâni hevesât-ı şebâb ve emrâz-ı nefsanîyenin en kuvvetli zamanında aldığı sû-i terbiyenin bütün bütün hilafını izhar ederek vâsıl olduğu mesned-i hilafeti bi'l-istihkak hâsıl olmadığı için dünyada hiç misli görülmemiş bir insaf ile terk ve red eyledi." (s. 316).

"Tarihlere dikkat olunduğu halde evâil-i İslâm'da hilafete tâlib bir kişi görülürse hükümet ayağına geldiği halde püşt-i pây vurmuş hiç olmaz ise on zâta tesadüf olunur." (s. 316).

"Süleyman-ı Emevî bu kadar ihvânını, evlâdını terk etti, hilafeti salah için Ömer bin Abdülaziz'e bıraktı. Ömer bin Abdülaziz o bâr-ı emanetin kendine tahmîl

olunmaması için belki bir harîsin tahsil-i saltanata sarf edeceği himmetlerden ziyade bezl-i ikdâm eyledi.” (s. 319).

“Benî Ümeyye hanedân-ı saltanatı eşrâfından Endülüs kıtasının fatih-i sânisî hükmünde olan el-Muzaffer nevbet-i hilafet kendine gelmiş iken tayyib-i hâtırla serîr-i saltanatı birader-zâdesi olan Abdurrahman-ı sâlise terk etti. Kendi de onun hizmetinde bulundu.” (s. 317).

Görüldüğü gibi Nâmık Kemâl, İslâm ahlâkını anlattığı bu makalesinde halifelik meselesine epey bir yer ayırarak örneklerini hep halifelerden vermektedir. Jurnalcinin dediği tarzda, halifeliğin babadan oğla geçmesinin şart olmadığını söylemekte, halifelikten feragat etmeyi büyük fazilet gibi göstermektedir. Makalede İslâm ahlâkına örnek olarak hep halifeleri vermektedir. Bunun da kasıtlı olduğu aşikârdır. Fakat o devirde bu fikirler zararlı görülüp şikâyet edilebilmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz Namık Kemal aleyhinde Saray'a verilmiş Yıldız Esas Evrakı 15-41 numaralı üçüncü jurnal şöyledir:

“Kulları vazîfe-i resmiyye-i bendegânemi vüs’ ve iktidarımın yettiği mertebede hüsn-i îfâya sa’y ü gayret eylemekte ve hidemât-ı hususîyye-i hilâfet-penâhîlerinde hasr-ı hayât etmekteyim. Birkaç sene mukaddem veliaht Reşad Efendi bendegânının Dersaadet’te vukua gelen cemiyetlerini hâk-i pâ-yı mekârim-ihtivâ-yı şehriyârilerine arz eyledim. Ma’rûzât-ı kemtarânem mukarin-i sıhhat olduğundan mahzûziyyet-i cihan-kıymet-i seniyyelerini mucip oldu. Teşrifât-ı hümâyûnları müdürü Hacı Mahmud Efendi kulları selâm-ı selâmet-encâm-ı hilâfet-penâhîlerini tebliğ ve atıyye-i seniyyeleriyle taltif ederek hizmette devam ettikçe ileride rûbemin terfii suretiyle tesrîr buyurulacağımu tebşîr eylemiş idi. İstabl-ı âmire müdür-i sabıka Ferik Nuri Paşanın Reşad Efendiye temellük suretiyle vukua gelen ihanetini arza cüret eden yine bu kullarıdır. Bu hususta icra olunan tetkikat neticesinde ma’rûzât-ı memlûkânem maa- ziyâdetin tahakkuk ederek yâverân-ı şehriyârilerinden Mirliva İsmail Paşa kulları hidmet-i kemtarânemin mahzûziyyet-i veliyy-i ni’met-i a’zamîlerini mücib olduğunu tebşîr eyledi. Birkaç gün mukaddem Kemâl Bey’in “Hürriyet”, “Vatan” diye halkı ihtilâle davet için yazılmış olan eserin Mekteb-i i’dadîyye-i şâhâneleri şakirdanının istinsah etmekte olduklarını tahkik ederek arz eyledim. Zeki Paşa kullarımın icra ettirdikleri taharriyatta mecmua elde edildi. Bu yolda hidemât-ı kemtarânem pek çoktur. Gece ve gündüz âmâl-i memlûkânem zât-ı akdes-i hilâfet-penâhîye hüsn-i hudmet ve mahzûziyyet-i cihan-kıymet-i mülûkânelerine ihrâz-ı muvaffakiyettir. Kulları dokuz senedir terfiden mahrum. Mektep Nezareti yüzlerce zabitanın terfiine delâlet ettiği halde hidmet-i bahirül-meşharet-i hilâfet-penâhîlerinde hasr-ı hayat eden bendegânın taltifi yoluna gitmiyor.

Zât-ı akdes-i hilâfet-penâhîlerinin olan ihtirâz-ı fevkalâdelerine binaen mektepten ihracımıza teşebbüs edemiyorlarsa da mağduriyetimizi temdid ve muamelât-ı tahkîriyye ile istifaya icbâr etmek gibi bir hatt-ı hareket iltizam buyurulmuştur. Terfi edilmekte olanlar kudem ve ehliyetçe hâiz-i tefevvuk olmayıp ancak ötekine berikine olan intisap ve ubudiyet sayesinde nâil-i emel oluyorlar.

Zât-ı akdes-i şehriyâriyelerine olan ubûdiyet-i fevkalâdeme binaen Mekteb-i harbiye-i şâhânelerinde terfi'-i bendegânem kabil olamayacağımdan, ordu-yı hümâyûnlarına veyahut sair efrâd-ı âile-i kemterânem misüllü gece ve gündüz ed'iyye-i hayriyye-i hilâfet-penâhîyelerine muvazıb olmak üzere silk-i celil-i askerîden af buyurularak memleketime avdetim hususuna âtîfet-i celile-i veliyyi-ni 'met-i a'zamilerini kemâl-i sûzişle tazarru eylerim.

Kulları

Mekteb-i harbiye-i şâhâneleri muallimlerinden

Koloğlu

Toptanzade Mustafa Fâzıl bin Ahmed."

Bu belgede de jurnalcı Nâmık Kemâl'in "Hürriyet", "Vatan" diye halkı ihtilâle davet için yazılmış olan eserinin Mekteb-i i'dadiyye talebesinin istinsah etmekte olduklarını araştırarak arz eylediğini ve Zeki Paşa'nın icra ettirdikleri taharriyatta mecmuanın elde edildiğini övünerek anlatmaktadır. Buradan da Nâmık Kemâl'in her yerde takip edildiğini, eserlerinin bazılarının ise zararlı görülerek yasaklanmış olduğunu bir kez daha anlıyoruz.

Sonuç: Görüldüğü gibi, döneminde Nâmık Kemâl, sürekli olarak Saray'a jumallenmiştir. Hakkında sürekli şikâyetler olmuştur. Ona hep şüpheli gözlerle bakılmıştır. Yaptığı her hareket, âdeta attığı her adım takip edilmiştir. Bu yüzden de Nâmık Kemâl'in başı dertten kurtulamamıştır. Pek çok defa görevinden alınmış; sürgüne gitmek zorunda kalmış; hatta yurtdışına bile kaçmıştır. (Bunda da hafiyelerin yukarıda metinlerini verdiğimiz jurnalleri gibi ihbarların rolü büyüktür). Ömer Faruk Akün'ün şu yorumları, onun bu siyasî mücadelesini özetler mahiyette olduğu için, biz de burada onları alıntılar yapmak istiyoruz. Akün şunları söyler:

"Uğruna mücadele ettiği demokrasi ve hürriyet dâvası onda sâdece bir düşünce hâlinde kalmayıp, hayatının istikâmetini değiştirmiş, mihnetler ile dolu bir mâcerâ olmuştur. Bu dâvaya atıldığından beri, ömrü gurbet ve menfâlarda geçen Namık Kemâl cemiyetimize hayatını bir dâva için harcayan fikir kahramanı örneğini vermiştir."(Akün 1960: 71).

Yine maruz kaldığı bu muameleler gösteriyor ki, Nâmık Kemâl devrinde taraftarlarını etkileyen, muhaliflerini korkutan, onları kendisi aleyhinde tedbirler almaya sevk eden önemli şahsiyetlerden biridir. Bunda, edebî eserlerinin de büyük rolü vardır.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk (1960), "Nâmık Kemal", **M.E.B. İslâm Ansiklopedisi**, 90. Cüz, İstanbul.
- Ebüzziya Tevfik (1973), **Yeni Osmanlılar Tarihi**, C. 2., Hzl. Şemsaddin Kutlu, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Ebüzziya Tevfik (1974), **Yeni Osmanlılar Tarihi**, C.3., Hzl. Ziyat Ebüzziya, Kervan Yayınları, İstanbul.
- Ertem, Ali (1957), **Namık Kemal'in Şiirleri**, İstanbul Kitabevi, İstanbul.
- Göçgün, Önder (1999), **Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaplan, Mehmet (1948), **Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri**, İstanbul

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No:378, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

Kaplan, Mehmet (1984), **Şiir Tahlilleri 1**, 8. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul.

Kaplan, Mehmet (1985), **Tip Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Kaplan, Mehmet (1987), **Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser**, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul.

Namık Kemal (1978), "Celal Mukaddimesi" **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II**, Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2156, İstanbul.

Özön, Mustafa Nihat (1972), **Namık Kemal Vatan –yahut- Silistre**, 8. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul.

Özön, Mustafa Nihat (1997), **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1982), **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 5. bs., Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1992), **Edebiyat Üzerine Makaleler**, 3. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul.

Tarhan, Abdülhak Hâmid (1994), **Hatıralar**, Hzl. İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Uçman, Abdullah (1988), "Namık Kemal Üzerine Bir Biyografi Denemesi", **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal**, Marmara Üniversitesi Yayınları Nu:463, İstanbul.

Yılmaz, Aydoğdu, Nergiz – Kara, İsmail (2005), **Namık Kemal Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleleri 1**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Türkiye’de Evli Kadınların İşgücüne Katılımı: Probit Model

Öğr.Gör. Dr. Sibel Selim

Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, MANİSA, e-mail: sibel.selim@bayar.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada TÜİK’in uygulamış olduğu 1999 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak Türkiye geneli, kentsel, kırsal kesim ve coğrafi bölgelerde evli kadınların işgücü piyasasına katılımını belirleyen etmenler iki durumlu Probit model kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlarda bölgesel özellikler yanında kadınların eşlerinin sahip olduğu özelliklerin de kadınların işgücüne katılımını önemli ölçüde etkilediği ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler : Evli kadınların işgücüne katılımı, Probit model, Türkiye

Labor Force Participation of Married Women in Turkey: Probit Model

ABSTRACT

This study investigates the married women's labor force participation in Turkey and more specifically in rural, urban areas and geographical regions. In the analysis, the binary probit model is used. The data used in the model are taken from the household labor force survey performed by the Turkey Institute of Statistics in 1999. The results reveal that in addition to the regional characteristics, the characteristics of husbands considerably affect women's labor force participation.

Keywords: Married women's labor force participation, Probit model, Turkey

1. Giriş

Günümüzde tüm ülkelerde işgücü piyasasında yapısal değişiklikler yaşanırken önemli sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere biri olan Türkiye işgücü piyasası yönünden gelişmiş ülkelere göre bir takım farklılıklara sahiptir (bkz.Gürsel ve Ulusoy, 1999:38-39; Koray, 1992:87). Bu farklılıkların başında işgücünün yapısal özellikleri ve işsizlik sorunu karşısında benimsenen politikalar gelmektedir. Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olmasından dolayı işgücü piyasasında gelişmiş ekonomilerden ayrılan özelliklerinden biri işgücüne katılım oranındaki düşüklüğüdür. Cinsiyete göre işgücüne katılım oranları incelendiğinde kadınlarda işgücüne katılımın oldukça düşük olduğu görülmektedir. İlkaracan (1998), kentsel kesimde kadınların işgücüne katılımını ele almış ve ücretli çalışan kadınların ortalama olarak erkeklerin yarısı kadar kazandığını ve sosyal güvencesiz işlerde çalışma olasılıklarının erkeklere kıyasla çok daha fazla olduğu da göz önüne alındığında, ekonomik alandaki cinsiyet eşitsizliğinin boyutlarının çarpıcı bir şekilde ortaya çıktığını belirtmiştir.

Kadınların işgücüne katılım¹ oranının düşüklüğü, halen işgücü piyasasının temel özelliklerinden biridir. Hızlı nüfus artışı ve göç olayı ile birlikte kentlerde

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Killingsworth ve Heckman (1986).